

Történelmi kor- és jellemrajzok.

(Irta *Lánczy Gyula*. Budapest. Kiadja Hornyánszky Victor akadémiai könyvkereskedése. 1890. Ára 3 frt.)

Lánczy Gyula könyve kétszeres örömet szerzett nekünk.

Először megörvendeztetett ama szíves üdvözlés és meleg fogadás által, melylyel a hazai sajtó nyelv- és pártkülönbsége nélkül bemutatta. Bírálat és ismertetés egymást érte s valamennyi az igaz méltányolás dicsérő éneke volt, noha nemcsak rövid főlemlítésére szorítkozott, de részletes taglalásába is behatolt. Úgy tekintjük ezt a jelenséget, mint üdvös és megnyugtató fordulatot, hogy mai hírlapirodalmunk a politikai küzdelmek és fondorlatok, a társadalmi nyegleségek és botrányok, az erkölcsi megtévedések és elfajulások a napi érdekek és események mögött, művelésében és kedvetelő fölhalmozásában még sem merítette ki minden erejét, még sem találta meg egész föladatát: de világosabb pillanatában belátja, hogy egyéb hivatása és kötelessége is van, mint a rohanó élet árából felgyűjteni mindazt, a mi a kornak iszapja és levegőjének megrontója. Mert a rendszerint felvetődő válság-hírek, a lesi-puskások vaktöltéssel való puffogatásai, a hangzatos beszédek, a vakmerő sikasztások és hajmeresztő gyilkosságok hasábos leírásai és színes változatai bármi csiklandós és hathatós eszközök is legyenek ez ideges és petyhüdt nemzedék mulattatására: a nemzeti szellem, nemzeti erkölcs és nemzeti jóllét egyetemes emelésére vajmi pirinkó befolyással vannak. Hatások zaklató, de érdekek múló; ideje már, hogy a sajtó elforduljon tőlök, s áldozza erejét inkább az irodalmi és művészeti alkotások, a közművelődési és emberieségi intézmények, ipari és kereskedelmi vállalatok kellő méltatásának, érdemek és jelentőségek szerint. Mert nem az esedékes, a változó: hanem a lényeges, a maradandó, a mi fentart és emel bennünket nemzetül.

Jól esett azért az a nagy érdeklődés, melylyel Lánczy könyve, vagy inkább Lánczy és könyve találkozott. Mert a nagy érdeklődés-

ben kétségtelenül közrehatott a *személyi* vonatkozás is, hiszen az író két évtizedes pályáján, mely Magyarország irodalmi és politikai közéletének széles határai közt fut vala, az ő alapos munkásságának és ritka műveltségének erejénél fogva mindenütt vonzalmat és tiszteletet ébresztett maga irányában; de kétségtelenül főként a *tárgyi* okon alapszik az, mert a Lánczy könyve épp oly érdekes, mint értékes, egy hosszan forrongó, egyre izmosodó, végre gazdagon kibontakozó oly tehetség terméke, mely határozott egyéniséggé fejtett. Határozott egyéniségének jellemző vonásainál fogva mélyen bevésődik az olvasó lelkébe, úgy hogy jó ismerőse lesz, kiről szívesen beszél, szívesen ír.

Éppen ezen örvendeztünk másodszor, elolvasása alatt. Mert igaza van, könyve „kein ausgeklügelt Buch“; lazaság és egyenetlenség érzik benne; lazaság némely tanulmánya szerkezetében, mint a Habsburgház trónfoglalásáról s a mohácsi vész után a magyar nemzet állapotáról szóló dolgozatában; s egyenetlenség a különböző darabok jelleme és becsé közt; de az író egyéniségének bélyege a maga forrongásában, izmosodásában és kifejlődésében mindig fölismerszik rajtok egyben-másban, s ez a bélyeg elárulja és bizonyítja közös eredetöket, ha valami uralgó eszme nem is hirdeti és vezeti belső egységeket, hogy az egyes tanulmányok annak sugáraitként futnának ki, mint a kerék küllői rendszeres következetességgel. Hisz ez iskolai rendszeresség helyett megvan bennök a törekvés egysége s a fejlődés törvénye: mert minél *tovább* haladunk a könyvben, nem a szerző beosztása és csoportosítása, hanem az egyes darabok korrendjének kikeresése és helyreállítása szerint, az egyéni bélyeg annál tisztábban és teljesebben fog mutatkozni; úgy hogy a korrend nemcsak különböző részeinek készülésétől, de az író egyéniségének alakulásáról is hiven eligazít bennünket.

Lánczy a fiatalság lázas hevében, az érzelem és képzelem koszorus korában, a *szépirodalomért* hevült. Phantasiája, mely ma is oly gazdag, szíve, mely ma is oly fogékony, lelkesedése, mely ma is úgy lobog, a *Széphez* vonja, s költői sikerért gyúlasztgatja. Ennélfogva *alanyisága* nő és megnő, s ma is ki-kitetszik olykor. A legkomolyabb fejtegetések és taglalások közepette meg-megcsendül benne valami alanyi hang, valami megemlékezés önmagáról. *Dino-Compagni* költői kísérleteinek érintésekor ifjusága emlékeiből felhossa, hogy a maga fejlődésének első phásisaiban könnyebben birkózott meg a verses formával, mint a prózának látszólag korlátlan szabadsá-

gával.¹⁾ *Perényi Péter* bűnhődésének elbeszélésekor földézi fiának is emlékezetét, kinek elmosódó alakja, évekkal ezelőtt, ifju kora elején úgy megragadta rokonszenvét, képzelmet, hogy egy első és utolsó kísérletre bírta a történeti beszély terén;²⁾ *Wirkner Élményeinek* ismertetésekor kiemeli, hogy azok keretében Deák Ferencz szereplése 1848. előtt különös tért nem foglal és nem foglalhat el; a politikai és közjogi vezéreszmék 1840. előtt való fejlődéséről szóló német értekezésében maga is ily eredményre jutott, a miért a londoni *Academy* és augsburgi *Allgemeine Zeitung* bírálata megróttá;³⁾ *Kemény Zsigmond* jellemzésének összefoglalásakor pedig, a mint Macaulayval akarja összehasonlítani; rámutat Kemény tanulmányainak két kötetére, saját kezeinek drága ajándékára, mely könyves polczán a nagy angol író essai mellett áll;⁴⁾ a mi mind, még inkább az előadásában fel-feltörő páthos melegséget és érzelmességet, lendületet és elevenséget visz bele tanulmányaiba. Ám a költői hajlamok és kísérletek hamar elenyésznek, kutató elméje és megfigyelő szeme kezd élesedni és uralkodni, már nem a szép előállítás, hanem az előállítás elmélete és története érdekl. Ez időből származik ama szép és gyöngéd, de mindenesetre elfogult angol irodalmi rajz, *Aeneas és Didó* fordítása, mely Dante tanulmányai után következik kötetében, de keletkezésére gyűjteményének darabjai közt talán a legelső; ez időből származik két irodalomtörténeti ismertetése, *A kurucz világ költészete* 1872-ből és a *Régi levelek*. Kazinczy és Guzmics, 1873-ból: mind a kettő gyöngé, fogyatékos és hiányos kísérlet.

A kurucz-világ költészetében szabatosan és helyesen jelöli meg az álláspontot, melyet a Thököly- és Rákóczy-kor verses adalékainak áttekintésében elfoglal. Nem merő történeti, nem is merő szépészeti elveket szándékszik érvényesíteni, hanem a gyűjteményt egy teljes költői egésznek veszi, de mindig vonatkozással egy nagyobb egészhez, a kor éssztörténetéhez. Csak hogy álláspontjából kimozdúl: ezt a felfogást nem hajtja egészen végre. Mert végrehajtásához szükséges lenne, hogy megkeresse és kimutassa a kapcsolatot e gyűjtemény szelleme és a kor éssztörténetének szelleme közt, hogy úgy is, mint irodalmi, úgy is, mint

1) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 47. l.

2) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 231. l.

3) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 361. l.

4) *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 403. l.

történeti adalékok milyen megítélés alá esnek, milyen mértéket ütnek meg és hogy tartalmi és alaki tekintetben mily helyet érdemelnek a kurucz világ egyéb költői emlékei mellett, hogy mennyiben működhettek közre a nemzeti hagyományok, a függetlenségi érzések és eszmék terjesztésében, hogy mennyiben tükrözik vissza a nemzeti küzdelmek korabeli politikai, társadalmi és erkölcsi nézeteket és állapotokat, a mikből alig csillan meg itt-ott valami. Még a történeti megvilágítás és anyagi ismertetés is hézagos. Ám vessé össze bárki *Kis Sándor* dolgozatával a kuruczvilág költészetéről és rögtön meggyőződik, ha maga ez az ismertetés meg nem győzi.

A Régi levelek s velök egyetemben Kazinczy és Guzmics rajza szebb és magvasabb kis essay, ötletes és szellemes megjegyzésekkel telve. A levelezések elszaporodásának és jelentőségének történeti és pszichológiai kifejlése ép oly ügyes, mint a mily igaz, a mellett kerek és tömött, s majd oly hangulatos, mint valami költemény. A Kazinczy és Guzmics jellemképe már nem ily egész. Itt látóköre korlátozott, irodalmi esmerete meghatározott, éppen azért alapja ingatag, a melyen mozog. A vallásbeli egység eszméje, melyet Guzmics oly előszeretettel vitat, nem az ő találmánya és kiváltsága. Ez az egység benne volt a kor rajongásában.

E rajongás szülte Széchenyi István gróf részint ujjongva, részint sértődve fogadott izgató iratait, melyek a nemzeti egységet politikai egyenlőséggel törekedtek megvalósítani; e rajongás hozta létre azokat a gazdasági vállalatokat és társadalmi intézményeket, melyeket Pesten alapítottak s velök az egész hazára kívántak hatni; e rajongás érvényesült a magyar tudományos akadémiában, mely valamennyi jelesebb magyar író és költőt kebelébe gyűjtött s általok czélja-tudatos és erős nemzeti irodalmat iparkodott kifejteni; e rajongás nyilatkozott az 1832^{2/6}-iki országgyűlésen, mely Magyarország és Erdély között az egyesítést újra meg újra követelte, hogy a mint egy Isten van az égben, úgy egy magyar haza legyen, mert kettőben nincs üdvösség;⁵⁾ e rajongás behatott a felekezetek körébe s az egységnek még ott is számos szószólója akadt. A protestansok, Luther és Kálvin egyházában az unió voltaképp mindig ohajtás tárgya volt s azt minden áron előkészíteni törekedtek. Így 1774. óta, a mikor a magyarországi két protestáns fe-

⁵⁾ *Kölcsey Ferencz*: Minden munkái. Pest. 1861. VI. köt. 83. l.

lekezet egyetemes gyűlését szervezte, még inkább 1790 óta, a mikor az ágostai evangélikusok élére, mint egyetemes felügyelő Balogh Péter állt, a két felekezet több alkalommal együtt tanácskozott; 1806-ban pedig együttes gyűlésében kimondotta, hogy ezentúl a nyolcz superintendens minden évben, augusztus 20-án, Pesten, rendkívüli esetben máskor és másutt, közgyűlést fog tartani, melynek ezélja a protestáns egyház jogának és szabadságának egyesített erővel való védelme; s a közös egyetemes gyűlések folytak is mindaddig, a míg a helytartó tanács rendeletileg meg nem szüntette azokat 1818-ban.⁶⁾ Így a pataki főiskolában már 1800-ban a latin és német irodalom tanárának lutheránust választottak, mert jónak látták, hogy általa simuljanak a helvét vallásbeli ifjak a Luther tanát követőkhez, hogy általa s a mindennapi társalkodás által enyészszék el lassanként az idegenkedés, a mely a lelkek és szokások között létezett.⁷⁾ Ujabbán pedig szinte napi kérdéssé lön; s most a vallási egység az alkotmányi és nyelvi egység mellett a nemzeti egység kiegészítőjének és biztosítékának tűnve fel, Guzmics Izidort, ezt a nemes és rokonszenves barátot is elragadta. Ily előzmények után készül könyve. A keresztényeknek vallásbeli egyesülésökről irt levelek, merész álmadozással, melyet Szikszay Benjamin, makói református pap, tovább fűzött, s a protestánsok és katolikusok felekezeti elnevezéseinek s különböző hitágazatainak jámbor összeegyeztetésével bebizonyította, hogy egy a vallások s egy a vallásbeli tudományok.⁸⁾

Kazinczy és Guzmics. levelezésének megindulása s könyvének megjelenése *egy* esztendőre, 1822-re esik. Guzmics lelke az egység eszméjétől forrong; azért természetes, hogy új barátja előtt, ki véletlenül az irodalmi eszmék vezére, azonnal fölveti a kérdést. Kazinczy buzgó hazafi és előkelő világi; azért minden szellemi mozgalom künn és benn egyenlőképp érdeklí, megkapja, foglalkoztatja. Így épp oly természetes, hogy a fölvetett kérdést készségesen tárgyalja. Nála a levél a társaságot és újságot pótolja: salon és sajtó együtt. Beszél és ír, a mikor

⁶⁾ *Haan Lajos*: A magyarországi ágostai evangélikusok egyetemes gyűlései és az egyetemes világi felügyelői hivatal. Budapest, 1883. 18., 25. és 40. l.

⁷⁾ *Hunfalvy Pál*: Tanulmányai. 1873. I. k. 31. l.

⁸⁾ *Szikszay Benjámin*: A római katolikus és protestáns keresztények között felemálló unió. Szeged, 1824.

levelez, s elég udvarias, hogy mindig alkalmazkodik ahhoz, a kivel szóba áll. Tóth Ferencz pápai tanárral és Sipos Pál tordosi lelkésszel dogmatikai kérdéseket vitat, Pyrker Lászlóval és Guzmics Izidorral a felekezetek egymás között való türelmességéről társalog, Dessewffy József gróffal megyei és országos politikai tárgyakat taglal, Kiss Jánossal, Kölcsey Ferenczcel, Berzsényi Dániellel, Kisfaludi Károlylyal és körével irodalmi, költészeti és nyelvészeti elméleteket érint. Mint szenvedélyes csevegő és szenvedélyes levelező, csodálatos közlékenységgel és bizalmassággal elbeszéli mindazt, a mit gondol, érez, lát, hall; magáról, családjáról s ismerőseiről adja-veszi, váltja a hirt, rendszerint a pillanat s hangulat hatása alatt, nem egyszer túlozva és elhirtelenkedve. S ki kéri számon a társalkodótól, a mint libeg-lobog, hogy minden tételéről, minden szaváról jót is álljon? Bizony, Kazinczytól sem kérhetjük számon; ő csak összes levelezéséből jellemezhető, ítélhető meg teljesen. Ha, mint Lánczy, csupán egyetlen kötetére s úti rajzainak gyűjteményére támaszkodik valaki, egész jellemzés helyett csak töredékest nyújthat.

Igaz ugyan, hogy Kazinczy művészi természet, hogy a katolicismus költőisége iránt fogékony; de azért protestáns, erős protestáns, annyira állhatatos, hogy az ausztriai császár koronájáért, sőt a világ összes kincseért sem térne át a katolicismusra; ha hite miatt oly károkat kellene is szenvednie, mint a zsidó szenved, meg nem változtatná azt; mert megbecsülhetetlen szerencsének tartja, hogy a protestáns maga igazgatja az iskolákat, hogy magyarul taníttatja benne a tudományokat, hogy szabad felvilágosodnia, lehet és kell felvilágosodnia; mert hálával és büszkeséggel emlékszik vissza, hogy mi jót szült a protestantismus az emberiségnek és a nemzetnek; meggyőződése, hogy járatlan az Magyarország történetében, a ki nem tudja, mit tesz protestánsnak lenni. De sokkal inkább ember, mint felekezeti tag, a ki házában épp oly tisztelettel fogadja a kázméri plébánost leányainak, mint Vályi Nagy Ferenczet fiainak keresztelésére; épp oly szeretettel segíti meg a sztropkai vagy monaszteri barátot, mint a szegény, rongyos, tudatlan levitát; sokkal inkább költő, kedélyével és képzeletével, mint egyházi felügyelő, a szép művelője és hirdetője, ki a protestantismus rideg egyszerűsége mellett elismeri a katolicismus művészi pompáját és ragyogását, megkapó érzéki hatását.⁹⁾ S ennek ellenére hajlandó egyetérteni

⁹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelei Sipos Pálhoz. Lipcse, 1846. 25. l.

br. Naláczy Józseffel, a ki mindennap három dolgról hálálkodott az istennek: hogy férfinak teremtette, nem asszonynak, hogy magyarnak, nem németnek, hogy kálvinistának, nem pápistának.¹⁰⁾

Úgy látszik, hogy e két irodalomtörténeti ismertetéssel Lánczy nem elégedett meg, mert erről a mezőről távozik. Az élet, a politikai és társadalmi élet, a multban és jelenben, történeti jelentősége szerint, mihamar elvonja. Gyakorlati pályára készült, mélyreható jogi és államtudományi tanulmányokat végzett, a *valóság* iránt való érzéke is mindinkább erősödik; ennél fogva a gyakorlati kérdések és a közszereplés sikerei forrongó tehetségére és feltörő becsvágyára oly élénk hatással vannak, hogy a szépirodalom művelésétől a journalistika szolgálatába szegődik s a csattanós hír és gyors emelkedés útjára tör. Irodalmi emlékek, költői alkotások helyett sokkal közvetlenebbül érintik az állami válságok, nemzetközi bonyodalmak, a hazai pártok elválasztó közjogi sarkelvei. A kiegyezés százados peripetiája, a gyakorlati szükségek és nemzeti vágyak nagy összeütközései, a parlamenti küzdőfelek mindennapos mérkőzései lázas érdeklődéssel töltik el: — szélesebb politikai tanulmányokba ereszkedik. Talán ettől az időtől fogva kezdődik bámulatos olvasottsága. Eleinte, a hetvenes évek első felében, még a dolgok irodalmi része is megfogja, sőt az irodalmi oldal még határozottan uralkodik a politikai, történeti oldal fölött. *III. Napoleonja, a Habsburg-ház trónfoglalásának s a mohácsi vész után a magyar nemzet erkölcsi állapotának rajza* még inkább irodalmi, mint politikai essay. *III. Napoleonja* rövid és velős, lendületes nyelven, éles és biztos itélettel, s oly kikerekedő szerkezettel, mely reávall a szépirodalom avatott hívére; a Habsburg-ház trónfoglalásának rajza voltaképpen Fraknói Vilmos két könyvének tanulmányozásából alakul; hosszadalmas és szétfolyó, de sok szép részlettel, sok mély észleléssel és helyes összegezéssel. Az egész értekezés tengelye a nemzet megdöbbenően sivár erkölcsstelensége, mely egyfelől az országnak éppen úgy, mint az egyének rendkívüli nyomorából, másfelől ama hamarosan meggyökeresedett tudathól eredt, hogy a két versenyző fél bármelyike alatt pusztul az ország és hogy abban mindkettő tökéletesen megegyez, minél fogva a haza megmentésére nem tett semmit. János aegise alatt a török dúlt, Ferdinándé alatt a német. Ferdinánd nem úzta ki a törököt és János

¹⁰⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelei Kis Jánoshoz. II. kötet. Budán. 1842. 347. l.

nem egyesítette az országot a német leverése által. A politikai skepsis — magyarázza Lánczy — csakhamar fölébredett és buján tenyészett. Már pedig a skepsis huzamosabb, majd állandó uralma a politika terén minden jellemépséget elsorvaszt, el kell sorvasztania.¹¹⁾

Lánczy húsz szomorú esztendő viszontagságainak bírálatából arra a meggyőződésre jut, hogy a habsburgi dynastia nem lépett föl hódítónak: a viszonyok kényszerű hatalma végezte el helyette a művet. Magyarország multjánál, fejlődésénél, műveltségénél, jövője érdekeinél fogva a *nyugatra* volt útalva; ekként az ő nézete szerint a „politikai jogosultság fölénye“ a ferdinándi párt részére hajlik. Lánczy már itt a *kiegyezés* elfogadója.

A hetvenes évek második felében politikai, közjogi, alkotmányi nagy problémákon csüng figyelme, fárad szorgalma. Az irodalmi tekintetet teljesen mellözi, kiválólag politikai néző pontok vezetik. Lánczy már kész politikus, oly széles látókörrrel, rendszeres tanulmányokkal, a hazai és külföldi politikai irodalom oly általános ismeretével, hogy újabb publicistáink közül kevesen mérkőzhetnének véle. Tanulmányai — *A keleti válságról és alkotmányosságról, Alkotmányunk reformkorszakából s Disraeli Eudymionjáról* — oly alapos és szabatos fejtegetések a fejedelmi külpolitika és képviseleti ellenőrzés természetéről, a magyar rendi alkotmány jelleméről, Lord Beaconsfield regényéről s az angol közélet sajátosságáról, hogy csak a legmelegebb elismeréssel szólhatunk róluk. Elméleti tudás és gyakorlati felfogás, biztos megfigyelés, helyes következtetés, a tárgyak egészében otthoniasság, részleteiben határozottság, s mindennekfölött a belátó és művelt politikus magasabb iránya és eszméjára jellemzik; e három per excellence politikai-irodalmi tanulmánya ellen legfeljebb szerkezeti, alaki kifogásaink lehetnek: a mennyiben hiányzik bennök a művészebb és tervszerűbb forma tisztasága. Ám így is nagybecsű essayk. s Lánczy Gyulát oly kiváló politikusnak mutatják be, hogy nem csodálkozunk rajta, ha a nyolczvanas évek elején már a nemzet képviselőinek sorában foglal helyet, hogy izmos tehetségével és széles műveltségével egyéniségének egész erejét ott érvényesítse, a hol csinálják és nem írják a történetet.

S fejlődésének érdekes mozzanata, hogy mégis ettől az időtől fogva foglalkozik épp oly szenvedélyesen, mint a mily hivatottan a tör-

¹¹⁾ *Lánczy Gyula: Történelmi kor- és jellemrajzok. 205. l.*

ténettel, mint tudományyal. Képviselőházi felszólalásai és beszédei mindig a kérdés alapos ismeretéről és magvas gondolkozásáról tanuskodnak, de úgy látszik, hogy a parlamenti pálya kétes eszközei, a hangzatos beszédek, pártos felfogások, a szinfal mögött folyó ármányok és játékok az ő mélyebb szellemének s egyetemes igazságra törekvő lelkének nem nyújtanak kielégítő érdeket. A történelemben, mint tudományba merül el. *Széchenyi Pálja*, a sikertelen küzdelemben megtört lélek rajzával, s egyetemben a Széchenyi vér physiologiai és psychologiai elemzésével, igazán oly tanulmány, mely nemcsak a magyar történelmi társulat előtt nyerte el a pályadíjat és koszorút, hanem a szakértő kritika előtt kivívta amaz elismerést is, hogy Lánczy hivatott történész a javából. S előadása a magyar történelmi társulat congressusán *A történelmi módszerről* még emelte sikerét, nevelte diadalát.

E két értekezése már a kiforrott és kifejtett tehetséget mutatja a maga férfias erejének virágában. Széchenyi Pálja a hazai történet kérdése, a külpolitikai és diplomatikai források önálló és gazdag fölhasználásával írva; a történelmi módszerről szóló előadása az egyetemes történetírás problemája, az angol, a francia, az olasz, a német történet világos összegezésével s a történetírás eszményének tiszta képével.

Lánczy Gyula ez essayje érdekes és tanulságos összehasonlításra ad a magyar irodalomban alkalmat. Nem Salamon Ferencz, nem is Pauler Gyula hasonló fejtegetéseire gondolunk, hanem egy sokkal régibb elmélkedésre, mely mint első kísérlet nálunk a történeti elmélet terén már magában is figyelmet érdemel.

Több mint hatvan esztendővel ezelőtt jelent meg az *Erdélyi Muzzeumban*; s írója Döbrentei Gábor, ki amaz idő szerint épp oly derekasan ismerte a külföldi irodalmat, mint ma Lánczy Gyula. Elmélkedése csak a történet egyik alfájának, az életírásnak elméletére tartozik; de az egész műfajra reáillik. Azt kívánja az írótól, hogy pennája filosofusi legyen, hogy a cselekedetek titkos rugóiba behasson, hogy pártatlanul szóljon s mondásait megokolja, hogy válassza el a regényest a valótól, mert a historiai román (illetőleg regényes történet) a phantasiának s ítélő észnek összekeveredéséből született *korcs*, benne mindenik a maga hatalmát akarja mutatni s célját egyik sem éri. Azért az életírás karaktere a személy hűséges rajzolatja legyen, s tónusát, annak lelkejárása, cselekedeteinek minemősége tegye. Az életírónak olyan férfúnak kell lenni, kinek kedvesen komoly ítélete a phantasiának virá-

gokat teremteni akaró ékesítgetéseit maga alá hajtsa. Melegüljön szive a jó karaktervonások írása alatt, tudja érezni azon végzetetlen gyönyörűséget, melyet személyének jelessége által másokkal is éreztetni akar, s a szerint válassza mindenüvé alkalmas és éppen oda illő szavait. Tudja érezni a lelki nagyságnak minden nemét s ne hagyjon el semmit, melyben személyének lelke járása, ha csak mintegy megsejtezve s kevesektől érthetve mutatja is magát. Példánya Thukydides, Herodotos és Tacitus.¹³⁾

Oly követelmények, melyek ma is megállanak, de ma már nem teljesekek. Hiszen a történetírás csak az utolsó félszázad alatt emelkedett a művészet új magaslatára s elmélete is csak párhuzamosan tisztázódott és tartalmasodott. A Döbrentei elmélkedése s a Lánczy fejtegetése érdekesen világítja meg azt az óriási haladást, melyet ez idő folyamában egyfelől a történettudomány, másfelől a magyar irodalom elért.

Lánczy szerint a nagy történetíróban nélkülözhetetlen az elbeszélő, ábrázoló képesség, a festői képzelet, a benső szenvedélyek drámai alakító ereje, az intuitio finom érzéke. Nála a történetírás — művészet, a történet — az erkölcsi világ, a mint benne minden támad, cselekszik, kifejlődik a szabadság és felelősség beszámítása szerint. A történelmi világnézet pedig nem egyéb, mint a nagy cultur-népek nemzeti fejlődésének és szellemének uralkodó iránya. Az igazságnak egy-egy oldala, mintegy töredéke mindegyik, de egyik sem az igazság.¹⁴⁾

Lánczy hosszas és változatos írói pályája alatt el eddig többet tanult, mint írt; s a mely téren forgolódott, mindenünnen maradandó haszonnal jött el. Mint a bányász azért tör magának különböző aknákat, hogy a dús érhez annál biztosabban hozzáférhessen; mint a hegyi vándor azért tesz kanyaruló útakat, hogy az oromra annál könnyebben feljuthasson: úgy ő is hozzáfért a dús érhez, feljutott az oromra; ez elűtő irodalmi ágakat csak azért művelte mintegy, hogy tehetsége annál terepélyesebb, tudása annál kiterjedtebb legyen! A szépirodalom művelésében kifejlesztette értékét a tartalmi és alaki szép iránt, az irodalomtörténet gyakorlásában megedzette elméletét a költői műalkotásokra nézve, a journalistika és politika szolgálatában megélesítette szemét a közélet jellemzetes tüneményeinek megfigyelésére;

¹³⁾ *Döbrentei Gábor*: Erdélyi Múzeum. III. füzet. 119—137. l.

¹⁴⁾ *Lánczy Gyula*: Történelmi kor- és jellemrajzok. 18 és 37. l.

jogi és államtudományi ösmereteinek rendszerezésében elsajátította a szabatos értelmezést, a finom megkülönböztetést, alkotmányi, művelődési és köztörténeti tanulmányaiban megszerezte az általánosítást, az idők, emberek és dolgok lelkébe hatolást. Két *Dante-tanulmányában*, melyet már egyetemi tanári munkássága alatt alkotott, mind e tulajdonok egész színes pompája kibontakozik. Egyesül bennök a forráskutató lázas szorgalma és az igazi történész tudatos műalkotása, a költői phantásia és művészi intuitió, az elbeszélés érzelmessége és kedély melegsége, az események jellemző csoportosítása és a szenvedélyek drámai festése, a középkori jogszokások, intézmények, irodalmi és történeti művek oly teljes ismeretével, hogy e két essay nemcsak a Lánczy kötetének legértékesebb darabja, de a magyar essay-irodalomnak is ritka terméke. Ha végig olvassuk, valami nagy és hősi kor emléke, hatalmas és végzetes egyéniségek képe borong lelkünkön: hangjok melege, szenvedélyök ereje a magok csapongó páthosában még soká rezeg keblünkben!

Nem vitatjuk, ha valjon a Dante-irodalom minden tétele eldöntött tétel-e már, úgysis meddő vita volna; hanem azt állítani merjük, hogy ez irodalomnak nálunk alaposabb és hivatottabb mestere nincs, mint Lánczy. Éppen azért kívánjuk, hogy kimondott szava ne legyen az utolsó szó; kívánjuk, hogy Vergil és Dante széptani egybevetése se maradjon el. Arany hatalmas torsója Zrínyi és Tassoról, a Hegedüs István és Szamosi János nagybecsü tanulmányai Prometheusról és Medeáról a világirodalomban úgysis kivételes kísérletek az összehasonlító irodalom terén. A Lánczy két Dante-tanulmánya, roppant műveltsége és nyelvbéli tudása szinte köteleességévé teszi.

Oly ember ő, ki egyképpen reátermett a világ-irodalom s egyetemes művelődés vagy a középkor történetének művelésére. Most kitünő essayista; de *nagy* is könnyen lehet!

SZÉCHY KÁROLY.